

JURISPRUDÈNCIA

ASSEGURANÇA DE VIDA EN CAS DE MORT DE L'ASSEGURAT, COMPOSICIÓ DEL CABAL HEREDITARI I *QUANTUM* LEGITIMARI (COMENTARI DE LA SENTÈNCIA DE 3 DE FEBRER DE 2003 DE LA SECCIÓ TERCERA DE L'AUDIÈNCIA PROVINCIAL DE TARRAGONA)

Susana Navas Navarro
Professora titular de dret civil
Universitat Autònoma de Barcelona

1. EL SUPÒSIT DE FET

Els fets que van donar lloc a la sentència de 3 de febrer de 2003 de la Secció Tercera de l'Audiència Provincial de Tarragona són freqüents en la pràctica bancària. En efecte, no poques vegades, amb la concessió d'un préstec (ja sigui un préstec amb garantia hipotecària, ja sigui un préstec sense aquesta garantia) a un consumidor per part d'una entitat bancària s'acorda també un contracte d'assegurança de vida pel qual una asseguradora, que normalment forma part del grup de societats mercantils al qual pertany l'entitat bancària en qüestió, es compromet, en cas de mort de l'assegurat (consumidor prestatari), a satisfer un capital en favor de l'entitat prestamista. L'import del capital coincideix normalment amb el deute derivat del contracte de préstec. El contracte d'assegurança de vida té una funció de garantia del pagament del deute derivat del contracte de préstec.

A més a més, en el contracte d'assegurança de vida (en concret, en la pòlissa) s'acostuma a incloure una clàusula segons la qual l'assegurat (consumidor prestatari) renuncia a la seva facultat de revocar la designació del beneficiari, que és l'entitat bancària creditora en la relació obligatòria derivada del contracte de préstec.

En el cas concret de la sentència que comentem, una vegada l'assegurada (també prenedora de l'assegurança) ha mort, els legitimaris pretenen, en primer lloc, que el capital lliurat al beneficiari (entitat bancària prestamista) designat en l'assegurança de vida s'integri en l'actiu del cabal hereditari, i, en segon lloc, en cas que aquesta pretensió no escaigui, que el deute derivat del contracte de préstec no s'integri en el passiu del cabal hereditari, ja que aquest deute es va extinguir amb el lliurament al beneficiari (entitat bancària prestamista) del capital. Ambdós plantejaments tenen conseqüències econòmiques importants a l'efecte de determinar el *quantum* legitimari. A continuació comentarem cadascuna d'aquestes pretensions.

2. COMPOSICIÓ DEL CABAL HEREDITARI

Respecte del cabal hereditari, hem de diferenciar dues hipòtesis: d'una banda, la integració en el cabal hereditari del capital lliurat al beneficiari, i, de l'altra, la possible integració del deute derivat del contracte de préstec.

2.1. EL CAPITAL LLIURAT PER L'ASSEGURADORA AL BENEFICIARI (ENTITAT BANCÀRIA PRESTAMISTA) EN VIRTUT DEL CONTRACTE D'ASSEGURANÇA DE VIDA

És prou sabut que l'herència comprèn totes les relacions jurídiques transmissibles que activament o passivament corresponien al causant de la successió¹ (art. 1.1 Codi de Successions (CS): «L'hereu succeeix en tot el dret del seu causant. Conseqüentment, adquireix els béns i els drets de l'herència i se subroga en les obligacions del causant que no s'extingeixen per la mort. [...]»).

El capital lliurat a un tercer per l'asseguradora en virtut d'una assegurança de vida pactada pel causant no forma part del patrimoni d'aquest (ara convertit en herència), sinó del patrimoni de l'asseguradora. En canvi, el que formava part del patrimoni del causant era el diner amb el qual es van satisfer les primes per part de la persona causant de la successió. Aquest aspecte té rellevància, però, a l'efecte de determinar si podria existir una donació indirecta en vida del causant

1. E. ROCA TRIAS i L. PUIG FERRIOL, *Institucions del dret civil de Catalunya*, 5a ed., València, Tirant lo Blanch, 1998, p. 68-70; J. M. PUIG SALELLAS, *Comentarios al Código de sucesiones de Cataluña*, t. I (art. 1 CS), Barcelona, Bosch, 1992, p. 11 i seg.

al beneficiari que pogués computar-se en el *donatum* a l'efecte de determinar el *quantum* legitimari (art. 355.2 CS i 88.2 Llei de contracte d'assegurances (*Ley de contrato de seguro* [UCS])).²

El capital en favor d'un tercer estipulat pel causant sobre la seva pròpia vida té una destinació prefixada que fa que no s'integri en el cabal hereditari.³

Per tant, la sentència de l'Audiència Provincial de Tarragona té raó quan afirma que «[...] la póliza de seguro se pacta en el seno de una relación obligatoria, en la que son partes asegurado y beneficiario, en la que el primero ocupa la posición de deudor, constituyendo la suscripción del seguro y la designación del beneficiario, condición que recaerá en el acreedor o persona que éste designe, una de las prestaciones a cargo del deudor de aquella relación antecedente o previa, prestación dada con el fin de garantía. Con ello se consigue que, llegado el evento asegurado, el acreedor beneficiario pueda hacer efectivo su crédito, mediante el capital asegurado, como un derecho propio, y por tanto, con total separación de la masa hereditaria del que fue su deudor, sin someterse, por tanto, a las normas sobre prelación y concurrencia de créditos si no fueran suficientes los bienes hereditarios o los de los propios herederos. No existe, por lo tanto, una integración a la masa hereditaria [...]» (fonament de dret segon).

2.2. EL DEUTE DERIVAT DEL CONTRACTE DE PRÉSTEC EXISTENT ENTRE LA CAUSANT (ASSEGURADA) I L'ENTITAT BANCÀRIA PRESTAMISTA BENEFICIÀRIA DE L'ASSEGURANÇA DE VIDA

Forma part del cabal hereditari el deute derivat del contracte de préstec? Dit amb altres paraules, han de subrogar-se passivament els hereus en la relació obligatòria derivada del contracte de préstec perquè aquesta relació forma part del cabal hereditari? La resposta afirmativa a aquest interrogant té conseqüències econòmiques importants per als legitimaris, atès que determina una disminució del seu *quantum* legitimari.

2. L. JOU I MIRABENT, *Comentarios al Código de sucesiones de Cataluña*, t. II (art. 355 CS), Barcelona, Bosch, 1992, p. 1206.

3. L. JOU I MIRABENT, *Comentarios*, p. 1204; F. REGLERO CAMPOS, «Beneficiario y heredero en el seguro de vida», *RDP*, 1997, p. 214; J. VALLET DE GOYTISOLO, *Panorama del derecho de sucesiones*, vol. I, *Fundamentos*, Madrid, Civitas, 1982, p. 47-48.

2.2.1. *Estipulació en favor d'un tercer solvendi causa*

Per a donar una resposta a l'interrogant plantejat és necessari fer una breu referència, en primer lloc, a la configuració jurídica del contracte d'assegurança de vida en cas de mort de l'assegurat quan el beneficiari del capital és un tercer. Després d'un període d'incertesa doctrinal al voltant d'aquesta configuració, actualment es considera que el contracte d'assegurança de vida en favor d'un tercer és un contracte amb una estipulació en favor d'un tercer beneficiari⁴ (art. 1257.2 CC).

En el supòsit de fet de la sentència que comentem, l'estipulació en favor d'un tercer (l'entitat bancària) feta per la causant presenta una *causa solvendi*.⁵ En efecte, el lliurament del capital al tercer es fa com a pagament d'un deute anterior: el deute derivat del contracte de préstec entre l'entitat bancària i la causant. Aquest aspecte és també destacat per l'Audiència Provincial de Tarragona: «El contrato de seguro de vida es apto para cumplir diversas causas, de modo que su conclusión y la designación del beneficiario puede hacerse por mera liberalidad —*donandi causa*—, con el fin de enjugar o satisfacer una deuda propia —*solvendi causa*— o para conceder al beneficiario un crédito que viene a reforzar, por adición, el primitivo que liga al asegurado, deudor de la relación antecedente, y al beneficiario, acreedor de esa relación jurídica —*credendi causa*— [...]» (fonament de dret segon).

4. C. BOLDÓ RODA, *El beneficiario en el seguro de vida*, Barcelona, Bosch, 1998, p. 19 i seg.; F. J. CANTERO NÚÑEZ i H. R. PARDO GARCÍA, «Acerca de la designación de beneficiario de un seguro de vida desde la óptica del derecho de sucesiones», *RDP*, 1996, p. 707 i seg.; I. GONZÁLEZ PACANOWSKA, comentari a l'article 1257 CC, a M. ALBALADEJO GARCÍA i S. DÍAZ ALABART (dir.), *Comentario al Código civil y compilaciones forales*, t. XVII, vol. I-A, Madrid, Edersa, 1993, p. 389; J. M. MARTÍN BERNAL, *La estipulación a favor de tercero*, Madrid, Montecorvo, 1985, p. 341 i seg.; C. PÉREZ CONESA, *El contrato a favor de tercero*, 1a ed., Granada, Comares, 1999, p. 1 i seg.; F. REGLERO CAMPOS, «Beneficiario y heredero», p. 215; F. J. TIRADO SUÁREZ, «Art. 88 LCS: el derecho propio del beneficiario y sus límites», a F. SÁNCHEZ CALERO (dir.), *Ley de contrato de seguro: Comentarios a la Ley 50/1980, de 8 de octubre, y a sus modificaciones*, Pamplona, Aranzadi, 1998, p. 1641; J. VALLET DE GOYTISOLO, «Las donaciones mortis causa indirectas en el derecho civil y en el mercantil», a J. VALLET DE GOYTISOLO, *Estudios sobre donaciones*, Madrid, Montecorvo, 1978, p. 233. En el dret suís es proposa la mateixa construcció jurídica; vegeu P. KRAUSKOPF, *Der Vertrag zugunsten Dritter*, AISUF (Friburg: Universitätsverlog Freiburg), núm. 190 (2000), p. 106 i seg.

5. F. J. CANTERO NÚÑEZ i H. R. PARDO GARCÍA, «Acerca de la designación», p. 719; L. Díez-PICAZO y PONCE DE LEÓN, *Fundamentos del derecho civil patrimonial*, vol. I, *Introducción: Teoría general del contrato*, 4a ed., Madrid, Civitas, 1993, p. 414; I. GONZÁLEZ PACANOWSKA, *Comentario*, p. 408-409.

2.2.2. La rellevància jurídica de la mort de l'assegurat

Ens trobem, doncs, davant d'una estructura trilateral típica d'un contracte amb una estipulació en favor d'un tercer, de la qual hem de destacar:

a) La *relació de cobertura* entre l'estipulant (causant assegurat) i el promitent (l'asseguradora), en virtut de la qual aquest complirà la seva prestació quan mori l'estipulant (l'assegurat causant de la successió); és a dir, la mort de l'assegurat funciona com a *termini (impropi) de compliment*. Una vegada tingui lloc la mort de l'assegurat (causant estipulant), el deutor (promitent) ha de portar a terme la seva prestació: lliurar el capital al beneficiari (entitat bancària prestamista).

b) La *relació de valuta* entre l'estipulant (assegurat causant de la successió) i el tercer beneficiari (entitat bancària prestamista). A l'efecte d'exposar la configuració jurídica del dret del beneficiari, s'ha de distingir si l'estipulant conserva la seva facultat de revocar la designació del beneficiari feta o si ha renunciat a aquesta facultat. En el primer cas, el dret del beneficiari depèn del fet que l'estipulant revoqui o no la seva designació.⁶ Aquest fet (no-revocació de la designació) es presenta en aquesta relació com una *condició suspensiva potestativa*,⁷ cosa que suposa que fins que s'adveri el fet posat com a condició, el tercer només té una expectativa de dret de crèdit, que es consolidarà en el moment en què l'estipulant mori sense haver revocat la designació del beneficiari feta⁸ (art. 1114 CC). El naixement del dret de crèdit es correspon amb el deure de

6. A diferència de l'article 1257.2 CC, segons el qual l'estipulant pot revocar la designació del beneficiari abans que es produeixi l'acceptació per part d'aquest, l'article 87 LCS atorga a l'estipulant la facultat de revocar la designació feta en qualsevol moment, amb la possibilitat, no obstant això, de poder renunciar a aquesta facultat.

7. Es podria presentar com a contraargument l'article 1115 CC, que declara nul·la una obligació condicional quan el compliment de la condició depengui exclusivament de la voluntat del deutor. Ara bé, en el cas presentat, la voluntat del deutor depèn d'un conjunt de motius que representen interessos dignes d'apreciació i que actuen sobre la voluntat del deutor, de manera que tenen una gran influència en la determinació d'aquests motius encara que es deixin per a la valoració exclusiva de la persona interessada (V. L. MONTÉS PENADÉS, «De las obligaciones puras y de las condicionales», a Manuel ALBALADEJO GARCÍA (ed.), *Comentarios al Código civil y compilaciones forales*, vol. XV-1, Madrid, Edersa, 1989, p. 988 i seg.).

8. En aquest sentit, considerem incorrecte el plantejament que fan, per exemple, C. BOLDÓ RODA, *El beneficiario*, p. 66; M. de la Sierra FLORES DOÑA, «El derecho de revocación en el seguro de vida a favor de tercero», *Cuadernos de Derecho y Comercio*, núm. 12 (1993), p. 128-129; F. J. TIRADO SUÁREZ («Art. 88 LCS», p. 1642) i J. M. MARTÍN BERNAL (*La estipulación*, p. 354) consideren que la condició suspensiva de la qual depèn el naixement del dret de crèdit del beneficiari és la mort de l'estipulant. En canvi, en la direcció expressada en el text, vegeu R. URÍA, A. MENÉNDEZ i R. ALONSO SOTO, *Curso de derecho mercantil*, vol. II, Madrid, Civitas, 2001, p. 635.

compliment que recau sobre el deutor (promitent), el qual s'ha de portar a terme quan arribi el *dies solutionis* (la mort de l'estipulant) (art. 1117-1118 CC).⁹ La mort és el moment de compliment del deure jurídic per part del promitent. Per això l'article 88.1 LCS determina que el capital passi directament (recta via) al beneficiari designat: «La prestación del asegurador deberá ser entregada al beneficiario, en cumplimiento del contrato, aún contra las reclamaciones de los herederos legítimos y acreedores de cualquier clase del tomador del seguro.» L'acceptació per part del beneficiari no té com a finalitat evitar que l'estipulant revoqui (arg. ex art. 1257.2 CC), sinó que, en realitat, suposa una renúncia a rebutjar l'estipulació feta al seu favor.¹⁰

És important posar en relleu que la mort de l'estipulant té una doble funció en l'esquema descrit. Efectivament, d'una banda, representa un *termini de compliment* (relació de cobertura), i, de l'altra, representa el *moment en el qual es considera adverbada la condició suspensiva* (relació de *valuta*).

Amb la mort es produeixen els efectes destacats. Un d'aquests és el lliurament del capital al tercer (entitat bancària prestamista) *solvendi causa*, la qual cosa significa que en el moment de la mort del causant s'extingeix la relació obligatòria derivada del contracte de préstec. En el nostre cas i tenint en compte el que es desprèn de la sentència, l'extinció de la relació obligatòria és parcial, ja que el capital lliurat és inferior a l'import del deute.

En el segon cas esmentat, és a dir, de pacte per mitjà del qual es renuncia a la facultat de revocar la designació del beneficiari feta, hipòtesi que es dona amb freqüència en la pràctica quan el beneficiari és una entitat bancària¹¹ (art. 87.1 LCS), el dret del beneficiari neix, ja no com una mera expectativa de dret, sinó com un veritable dret de crèdit.¹² La mort només tindrà rellevància jurídica llavors com a *termini de compliment del deute de l'asseguradora (promitent)*. En aquest cas, la irrevocabilitat té sentit, ja que la funció de garantia assignada a l'assegurança de vida no es pot deixar a l'arbitri del deutor, supòsit que es donaria si el deutor assegurat pogués revocar la designació del beneficiari en tot moment.¹³

9. L. Díez-PICAZO Y PONCE DE LEÓN, *Fundamentos*, p. 327.

10. F. REGLERO CAMPOS, «Beneficiario y heredero», p. 215.

11. R. URÍA, A. MENÉNDEZ I R. ALONSO SOTO, *Curso*, p. 635; F. SÁNCHEZ CALERO, *Instituciones de derecho mercantil*, vol II, 23a ed., Madrid, McGraw-Hill, 2004, p. 426.

12. M. I. MARTÍNEZ JIMÉNEZ, «La cesión de la póliza de seguro», *RDM*, 1992, p. 203-204; F. J. TIRADO SUÁREZ, «El seguro de vida», a J. N. MARTÍ SÁNCHEZ (dir.), *Derecho de seguros*, vol. II, Madrid, Consejo General del Poder Judicial, 1996, col·l. «Cuadernos de Derecho Judicial», núm. 19, p. 176.

13. F. J. CANTERO NÚÑEZ I H. R. PARDO GARCÍA, «Acerca de la designación», p. 719; F. REGLERO CAMPOS, «Beneficiario y heredero», p. 224.

Com hem dit, el cabal hereditari està format per les relacions jurídiques actives i passives que no s'extingeixen amb la mort del causant, cosa que significa que en el cabal hereditari de la nostra causant no trobarem el deute derivat del contracte de préstec, sinó només la quantia en la qual aquest no es va extingir amb el lliurament del capital en el moment de la mort de la causant. En conseqüència, el raonament de la sentència¹⁴ en relació amb el deute derivat del contracte de préstec no es pot acceptar sense les reserves derivades de les reflexions que s'acaben d'exposar. El fenomen contractual descrit no actua fora del dret de successions, ja que té en compte la mort de l'assegurat, i la mort, inevitablement, té conseqüències successòries.

La situació descrita té conseqüències per als legitimaris, que veuran augmentat el seu *quantum* si es fa constar en el passiu de l'herència només la part del deute que no es va extingir amb el lliurament del capital a l'entitat bancària. Però, *nota bene*, no es pot parlar en cap cas de compensació entre el capital i el deute, sinó d'extinció per compliment, a causa del fet que l'estipulació es va fer *solvendi causa*.

3. LES PRIMES SATISFETES PER LA CAUSANT

En el nostre cas, les primes satisfetes per la causant no suposen una donació indirecta en favor d'un tercer beneficiari, ja que l'estipulació no es fa *donandi causa*, supòsit en el qual pensa la doctrina,¹⁵ sinó *solvendi causa*. A més, el capital no arriba a satisfer tot l'import del deute derivat del contracte de préstec.

Si el capital hagués excedit l'import del deute, respecte de l'excés, sí que s'hauria pogut plantejar la possibilitat dels legitimaris de reclamar al tercer beneficiari la part de les primes que hagués suposat una lesió al seu dret de crèdit (reducció per inoficiositat, arg. ex art. 88.1.2 LCS i 373.3 CS).¹⁶

14. En la sentència de l'Audiència Provincial de Tarragona es pot llegir el següent: «Sólo forman parte de dicho patrimonio, tanto en el activo como en el pasivo, aquellos derechos, bienes, obligaciones, cargas y deudas que subsistían cuando falleció el causante, pues como destaca el artículo 2 del Código de Sucesiones “la sucesión se abre en el momento de la muerte del causante” [...]. Pues bien, la deuda hereditaria en el momento del fallecimiento del causante era la que existía, sin que sea admisible su reducción por compensación (*sic*) de la cantidad de 8.000.000 ptas., importe de la cobertura del seguro ya que esta relación contractual opera al margen de la relación sucesoria [...]» (fonament de dret segon).

15. C. BOLDÓ RODA, *El beneficiario*, p. 60; F. REGLERO CAMPOS, «Beneficiario y heredero», p. 214; F. J. TIRADO SUÁREZ, «Art. 88 LCS», p. 1649-1652; J. VALLET DE GOYTISOLO, «Las donaciones», p. 231 i 249.

16. F. J. TIRADO SUÁREZ, «Art. 88 LCS», p. 1652-1653.

4. CONCLUSIONS

Podem destacar les conclusions següents:

a) El capital lliurat a un tercer per l'asseguradora en virtut d'una assegurança de vida pactada per la causant no forma part de l'herència d'aquesta.

b) El deute derivat del contracte de préstec no forma part de l'herència, ja que s'extingeix en el moment de la mort de la causant amb el lliurament del capital *solvendi causa*.